

ÜSKÜDAR
SEMPOZYUMU
IV

3-5 Kasım 2006

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDİTÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IV

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Mustafa Uzun
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun / Prof. Dr. Ş. Tufan Buzpınar
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Küçükaşçı / Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu

Yayına Hazırlık

Uğur Demir / Resul Tamgüç

İmla ve Tashih

Prof. Dr. Mustafa Uzun / Ahmet Karataş

Görsel Araştırma

Dr. Suphi Darıcalı / Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu
Uğur Demir / Resul Tamgüç

Fotoğraf

A. Bilal Arslan / Fatma Durgut
Orhan Durgut / Dr. Suphi Darıcalı

Sempozyum Fotoğrafları

Kenan Koca / İsa Telli

Kapak Fotoğrafı

Üsküdar Kara Davut Paşa Camii

Tasarım ve Uygulama

Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt

Seçil Ofset

ISBN: 978-9944-5807-3-1 (Takım)

İstanbul 2007

Kitabın telif hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Hakimiyet-i Milliye Caddesi

Atlas Çıkmazı No: 69

ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0212 531 30 00 • Faks: 0212 531 30 00

www.uskudar.bel.tr

Üsküdarlı Bir Osmanlı Tarihçisi ve Tarihinde Üsküdar İle İlgili Bilgiler

PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN

İstanbul Üniversitesi

İstanbul'un Anadolu'ya, Anadolu'nun İstanbul'a açılış kapısı olan Üsküdar, Osmanlı hâkimiyeti boyunca payitahtın “boğaz ötesi” bir büyük parçası olarak gelişme göstermiş ve onun bir bakıma taşra niteliğinin en önemli birimi olma özelliği kazanmıştır. Payitahttan tabii bir engelle ayrılmış bulunması hiç şüphesiz bu kasabanın karakterini belirleyen en önemli unsur olmuştur. Sarayın nazarından uzak olmayan ama sur içinde oluşan sosyal dinamiklerin etkisinin nispeten az hissedilip yumuşatıldığı “nefs-i İstanbul”un bu parçası, Bizans dönemindeki uzak taşra kasabası niteliğinden daha etkili bir şekilde merkezi şehirle kavi bir bağ oluşturmuş gözükmektedir. Sur içi İstanbul'u, onun kara bağlantılı Eyüp ve aşılması zor olmayan küçük bir kanalla kesilmiş Galata parçalarıyla birlikte zaman içerisinde bir bütünlük kazanırken, ulaşımının hava şartlarına bağlı olduğu karşı yakasındaki Üsküdar, söz konusu bütünü biraz da aykırı bir yönünü teşkil etmiştir. Onun silüetini saraylarından gören Osmanlı padişahları Anadolu cihetine seferler ve bazı gezintiler dışında, buraya şehrin diğer parçaları kadar önem vermemiş, bazıları ise belki de hiç ayak basmamışlardır. Üstelik İstanbul'daki olayları yazmaya hevesli olan tarihçiler içerisinde de bir ikisi müstesna buraya yönelik ilgi azlığı ayrıca dikkat çekicidir. Üsküdar'la alakalı olanların önemli bölümü ise doğrudan bu kasabada yaşayan ve gündelik haberleri yazmaya meraklı özel tarihçilerden oluşmaktadır. Burada bahis konusu edilecek yazar da eserini 1198-1204/1784-1789 yılları olaylarına hasretmiş olan ve Üsküdar'da ikamet eden Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi'dir. Abdullah Efendi genel olarak söz konusu dönemin tarihi gelişmelerini yazarken İstanbul merkezli hadiselerle özel bir önem vermiş, bu arada Üsküdar'da şahit olduğu bir takım olayları da kaydetmiştir. Bu bakımdan bu tebliğde bu ilginç şahsiyetin hayatı hakkında bazı bilgiler verip onu tanıttikten sonra Üsküdar ile ilgili yazdıklarının değerlendirilmesi yapılması çalışılacaktır.

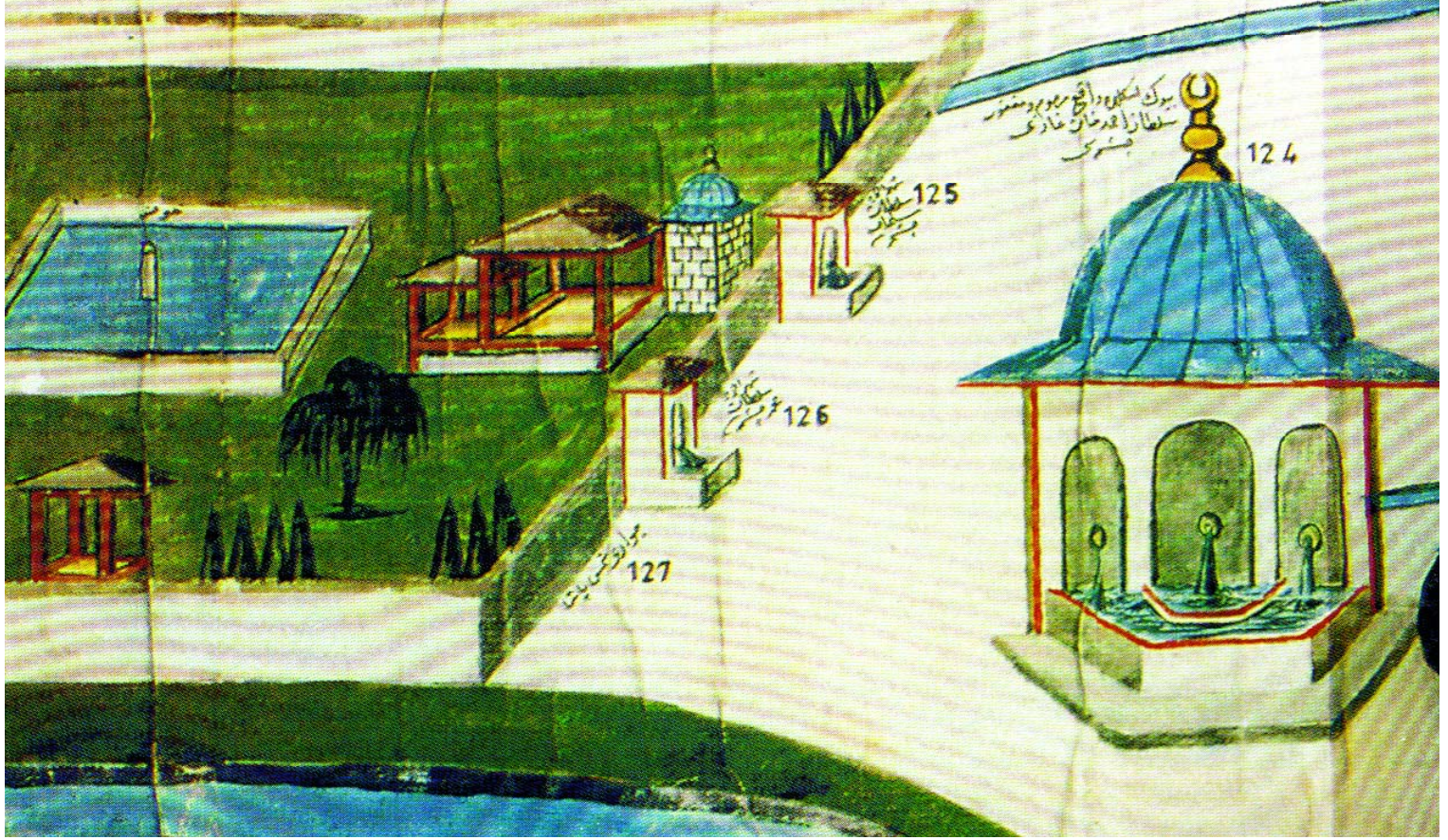

1784'te Şam'dan İstanbul'a getirilen "Kadem-i Şerif" in bir gece bekletildiği Şemsipaşa Sarayı

Taylesanizâde Abdullah Efendi'nin kimliği ve eserinin önemiyle birlikte kaleme aldığı ve tek nüsha olarak mevcut bulunan eseri üzerinde tarafımdan bir çalışma yapılmış ve eserin metni neşredilmiştir. Bu çalışmalarımda adı yanlış olarak bilinen ve kimliği hakkında da hiçbir malumat verilmeyen yazarın hem gerçek adının tesbiti ve hem de hayatı ve görevleri konusunda yeni bilgilere ulaşmıştım.¹ Bu bakımdan burada fazla teferruata girmeksizin kısaca yazarı "Üsküdarlı" vasfı ve yazdıkları temelinde farklı bir kategoride değerlendirerek ele almak istemekteyim.

I

Kütüphane kataloglarında *Târih-i Lebiba* olarak bilinen ve adı da Attarzâde Lebiba, Atazâde Lebiba şeklinde kaydedilen yazarın kimliği hakkındaki bilgiler esas itibarıyla eserine dayanır. Metinde kendisinden bahsettiği kısım gözden ka-

çırıldığı için kitabın adı, sonradan esere eklendiği anlaşılan bir kayda dayalı olarak verilmiş ve buradan da gerçek olmadığı anlaşılan bir yazar adı ortaya çıkarılmıştır. Metinde yazar kendisini çok açık ve tartışmaya mahal vermeyecek bir şekilde Taylesanizâde Hâfız el-Hâc Abdullah olarak tanıtır ve Balçık kasabası kaldığı için kadı tayin defterine kaydedilmiş bulunduğunu dile getirir. Kendisiyle ilgili eserde verdiği ikinci bilgi ise, uzun yıllar Üsküdar'da ikamet ettikten sonra Şeyhülislam Esad Efendi'nin varislerinin yanmış olan bir konak arsasına yaptırarak evlerden birini kendisine vermeleri üzerine buraya taşındığıdır. Bu iki bilgi onun hayatının safhalarını tespit için önemli ipuçları sağlamıştır. Kadı tayinleri ile ilgili "Kazasker Ruznamçeleri"nde yaptığımız çalışma sonucunda, kimliği konusu tam anlamıyla açıklığa kavuşmuştur. Burada tesbit ettiğimiz hususları şu maddeler halinde toplayabiliriz:

Öncelikle Abdullah Efendi'nin babası Şeyh Taylesani Mustafa'dır. Bu bilgi bize kendisinin bir şeyh ailesine mensup bulunduğunu ortaya koyar. Babasının lakabının başa takılan ve ucu aşağı doğru sarkıtılan sarık için kullanılan Taylesan

Fırtına yüzünden
bir türlü açılışı
yapılamayan
Ayazma Camii'nin
içinden bir
görünüm

olması, hem bir meslek belirtisidir hem de tasavvufi çevrelere olan mensubiyetini çağrıştırır. Onun tekkesinin nerede olduğu konusu hakkında bir şey söyleyememekle birlikte, Molla Gürani semtinde Fenai mahallesindeki Şerbetdar Şeyh Mehmed Efendi hangâhının ikinci şeyhi Seyyid Mustafa Efendi ile aynı şahıs olma ihtimali göz önüne alınarak, bir irtibat kurulabilir. Kendisinin de daha sonra babasının yerini almış olabileceği istidlal edilmektedir.² Burası bir Halvetî tekkesidir ve listelerde Mustafa Efendi'nin yerine geçen oğlu Abdullah Efendi'nin Rıfai olduğu bildirilmiştir. Bu durumda Abdullah Efendi'nin tekke çevresinde yetiştiği, küçük yaşta iyi bir eğitim aldığı, "Hâfız" unvanını taşımasının da sesinin güzelliği ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca kazasker ruznamçelerinden edinilen bilgiye göre kendisi şeyhülislam imamlığında da bulunmuş ve bu vesile ile mesleki kariyerini ilerletme imkânı elde etmiştir.

İkinci olarak medrese tahsilini tamamladıktan sonra Cedid Nuruosmaniye müderrisi İbrahim Efendi'nin muidi, yani ders yardımcılığını yaparken 1760'da Şeyhülislam Veliyüddin Efendi tarafından müderris adaylığına namzet edilmiş; sekiz yıl sonra da Şeyh Necib medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Böylece müderris olarak başladığı kariyeri, muhtemelen Veliyüddin Efendi'nin şeyhülislamlığı ve özellikle o sırada kazasker olan Vassafzade Mehmed Esad Efendi'nin himayesiyle kadılığa tahvil etmiştir. Vassafzâde'nin şeyhülislam oluşuyla onun imamlığı görevini yürütmüş, bu aileyle bağına hiç kesmemiştir. Hatta yukarıda belirtildiği üzere Üsküdar'dan taşınmasına vesile olanlar da bu ailedir.

Üçüncü olarak kadılık kariyerininin 1773'te Tepedelen kazasına atanmasıyla başladığı, aralıklarla 1790 yılına kadar yaklaşık yirmi yedi yıl sürdüğü tespit edilmektedir. Kadılık süreleri genellikle çok kısa olmuş, uzun fasıllarla görev almış, infisal süresini İstanbul'da geçirmiştir. Tepedelen, Gölhisar, Hurpışte, Balçık onun fiilen kadılık yaptığı merkezlerdir ve görev yeri daima Rumeli kesimi olmuştur.³

Dördüncü olarak "el-Hâc" lakabının, hacca gidişiyle ilgili olabileceği söylenebilir. Unvanı arasında yer alan hafızlık, şeyhülislam imamlığı, tekke şeyhliği, dinî ve tasavvufî çevrelerle olan bağının açık bir göstergesidir. Bunların dışında önemli bir hobisinin ok atıcılığı olduğu kendisini Kemankeş unvanıyla da belirtmesinden anlaşılmaktadır. Bu konuda 1763'te Halil Hasib Efendi'nin okçuluğa dair *Tuhfetü'l-Hasib*'ini eklemeler yaparak istinsah ettiği gibi eserinde de ok atışlarıyla ilgili yarışmalara özel bir önem vermiştir. Bu hususta anlattıkları okçuluk ile ilgili birikimine işaret eder. Ayrıca onun eserinde denizcilik ile ilgili bilgilere yer vermesi, bununla alakalı olarak sıklıkla denizci terimleri kullanması dikkat çekicidir. Bunun Üsküdar'da oturmasıyla ve sık sık karşı tarafa geçmesiyle ilgili olabileceği düşünülebilir.

Yazarın kadılık görevini tamamlayıp yeniden İstanbul'a döndüğü 1790'dan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ölümüne kadar tekkesinde şeyhlik görevini yürüttüğü ve münzevi bir hayat yaşadığı düşünülebilir. Onun daha önce sözünü ettiğimiz Şeyh Abdullah Efendi olduğunu varsayarsak, ölüm tarihinin 1209 (1794-95) olduğunu⁴ kabul edebiliriz.

II

1788'de taşınana kadar Üsküdar'da yaşayan Taylesanizâde Abdullah Efendi, tarihini kaleme alırken olayları adeta günlük şeklinde kronolojik sıraya göre gün adı dahi belirterek vermiştir. Doğrudan şahidi olduğu veya duyduğu hadiseleri kaydeden müellif bunu kısmen bir hatırat şeklinde, kendine ait özel notlar halinde hazırlamış olmalıdır. Eserin ağırlık noktasını ise mensup olduğu çevre oluşturur ve ilmiye sınıfına ait bilgiler bu sebeple eserde fazlaca yer alır. Tekke şeyhleri ve bunlarla ilgili olaylar da özel bir yere sahiptir. Adeta dönemin gazetesi gibi olayların sıralandığı eserde, yazarın uzun yıllar ikamet ettiği Üsküdar'da meydana gelen olaylara özel bir önem verildiği dikkati çeker. Bu hadiseler hiç şüphesiz 1785-1788 yılı aralığında yoğunluk kazanır. Yazar Üsküdar'dan göç ettikten sonra da burayla alakasını kesmemiştir, ama dikkat çekici bir şekilde kasabayla ilgili olaylara daha az yer vermiştir. Üç yıllık bir süre içerisinde yazarın naklettiği Üsküdar hadiselerini belirli başlıklar altında toplayabiliriz:

- 1) Şahıslar, özellikle tekke şeyhleri, ilmiye mensupları ile ilgili bilgiler,
- 2) Yangın ve fırtına gibi tabiat şartlarının etkileri,
- 3) Fizikî-beledî düzenlemeler,
- 4) Asayiş meseleleri, törenler ve acayib olaylar.

1. Müellifin *Tarih*'ine Şam taraflarından Hz. Peygamber'in ayak izinin İstanbul'a getirilmesi olayıyla başlaması ve arada kronolojik boşluk bırakması, esas itibarıyla eserini böylesine mübarek bir vesileyle kaleme alma isteğinin bir yansımasıdır. Bu hadiseyi naklederken Üsküdar ile ilgili ilk bilgisini de verir. 14 Haziran 1784'te yeşil atlasa sarılı bir muhafaza içine alınan ayak izlerinin Üsküdar'da Yemişçibaşı bahçesi önünde ilk defa halka teşhir edildiğini, bütün Üsküdar halkının akın akın ziyarete gittiklerini yazar.⁵ Muhtemelen ziyaretçiler arasında kendisi de vardır. "*Kadem-i şerif*" daha sonra Saraçlar çeşmesine getirilmiş, oradan da Şemsipaşa sarayına indirilmiş, bir gece orada kaldıktan sonra ertesi sabah yakıyla İstanbul yakasına geçirilmiştir.

Abdullah Efendi'nin döneminin Üsküdarlı ileri gelenleri hakkında verdiği bilgiler arasında özellikle Sultan Selim Camii imamı olup Üsküdar'da Ayazma'da oturmakta olan Hüdâyî tekkesi müntesibi Kundakçızâde Abdullah Efendi'nin vefat haberi dolayısıyla malının müsaderesi konusu dikkati çeker. Bu olay esrinde ikinci sırada yer alır. Hadise, müsadere için mallarının sayımı ile ilgili görevlilerin sadece adı geçen şahsın sahilhanesinde değil Aziz Mahmud Hüdâyî

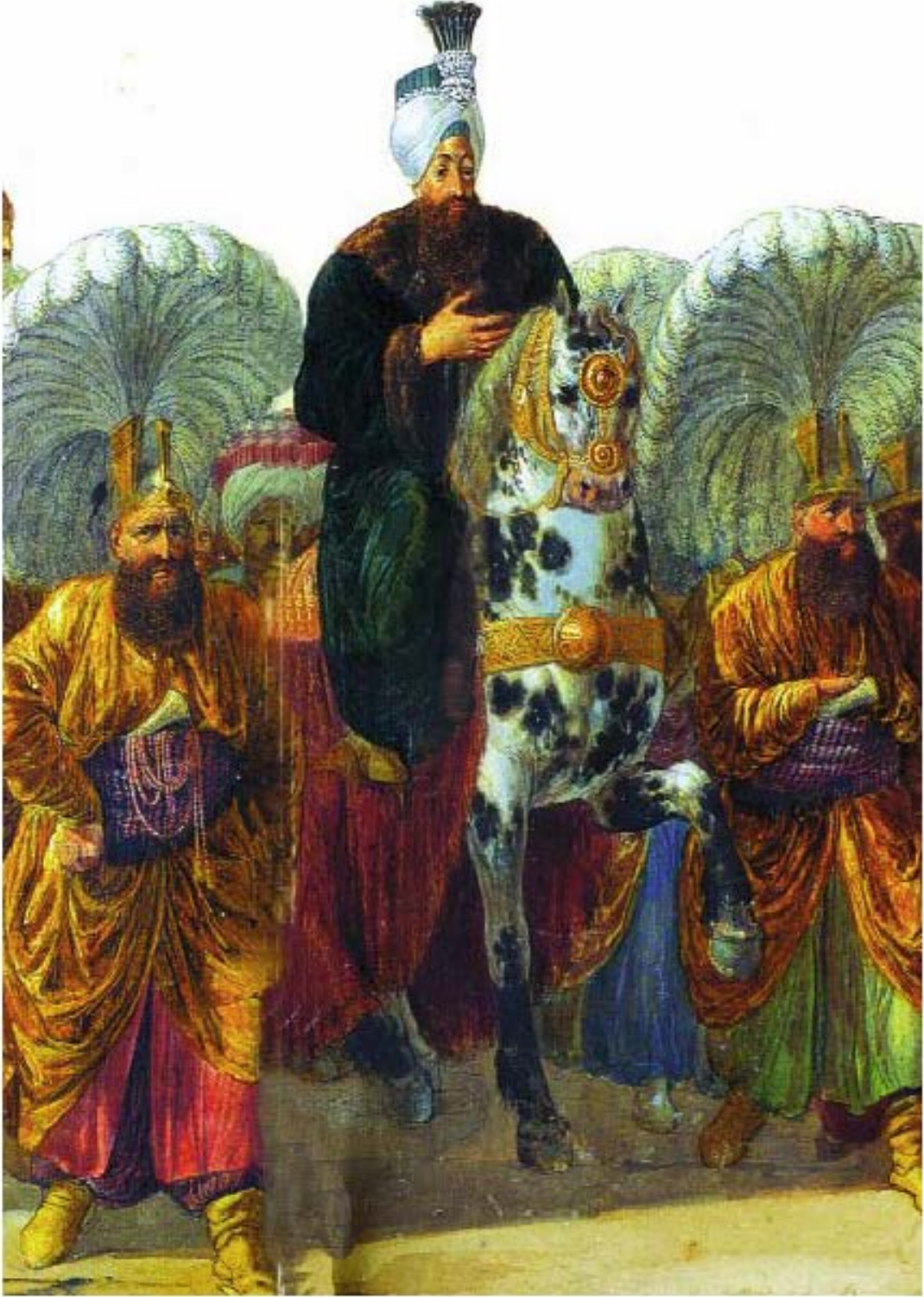

Üsküdar İskelesi (*Üsküdar Hatırası*, s. 32)

Zaviyesindeki odasında bulunan mallarının da tadad edilme isteğine zaviye şeyhi Ruşen Efendi'nin karşı koyması sonucu dallanıp budaklanmış ve giderek büyümüştür. Ruşen Efendi Şeyhülislama ve diğer ileri gelenlere sert bir şekilde itirazda bulununca, âsitenede akşam usulü yapılırken gelen görevlilerce tutuklanıp Mudanya'ya sürgün edilmiştir. Abdullah Efendi bu vesile ile Ruşen Efendi hakkında geniş bilgi verir ve onun daha sonra affedilerek tekrar Aziz Mahmud Hüdâyî şeyhliğine getirildiğini yazar.⁶ Kundakçızâde'nin zaviye haziresine gömüldüğünü belirtirken de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bu iki yakın dosttan birini kendi yanına alırken diğerini uzaklaştırmış olmasının ders alınacak bir vakıa olduğu yorumunu yapmaktan da geri kalmaz. Bu meyanda zikredilebilecek ikinci olay, Üsküdar kadısı olan Kebirizâde İsmail Efendi'nin azil sebebidir. Abdullah Efendi bu zatın Üsküdar ahalisi ile geçinemediğini, kendi başına bazı uygunsuz işlere kalkıştığını, sert tavırlarıyla herkesi küstürdüğünü, Beylerbeyi'nde bir beratlı tüccarın mallarının müsaderesi sırasında malları tahrir eden kassam kâtibini dövüp elindeki tutanağa el koyduğunu, meselenin büyümesi sonucu da azledildiğini belirtir.⁷ Buradaki ifadeler onun da kadıyı suçladığını ortaya koyar. Ayrıca Üsküdar'da oturan dersiâmlardan Ebubekir Efendi'nin ölüm haberini verirken onun 107 yaşında vefat etmiş olduğunu, namazının Valide Camii'nde kalabalık cemaatle kılındığını ifade eder.⁸ Bunların dışında yeri geldikçe Üsküdar'daki tekke şeyhlerinin, müderrislerin tayinleri ve diğer memurların azli ve nasbı gibi bilgilere de yer vermiştir. Bunun yanı sıra Üsküdar'da oturmakta olan bazı yabancılardan bahsettiği dikkati çeker. Bunlar içinde özellikle Gürcü beylerinden

Sultan
I. Abdülhamid
tören
kiyafetleriyle

olup İstanbul'a gelen dört kardeşten ikisi hakkında yer alan bilgiler ilginçtir. Abdullah Efendi bunlardan birine Eyüp'te diğerine ise Üsküdar'da birer konak tahsis edildiğini belirtirken Üsküdar'da kalan beyin daha önce Gürcü meliki Salomon tarafından gözlerine mil çekilerek kör edildiğini ve Üsküdar'da halkın kendisini Kör Bey diye andığını yazar. Bu zatla tanışıklığı olduğu anlaşılan yazarmız muhtemelen burada verdiği bilgileri kendisinden edinmiştir. Bunlar düşmanları olan Salomon'un ölümü üzerine memleketlerine gönderilmişlerdir.⁹ Yazar ayrıca doğu ülkeleri elçilerinin ve bazı paşaların Üsküdar'a gelişlerini de tasvir etmiştir.¹⁰

2. Yazarın en fazla dikkat ettiği hadiseler, sel, fırtına gibi tabii afetlerle yangınlardır. Bunları büyük bir hassasiyetle izlemiş ve eserine gününü, bazen saatini dahi vererek dercetmiştir. Özellikle lodos havası dolayısıyla denizin kabarması, İstanbul ile Üsküdar arasındaki geçişleri engelliyor ve büyük zorluklar yaşanmasına neden oluyordu. Abdullah Efendi sıklıkla bu kabil geçiş sırasında yaşanan sıkıntılara çeşitli vesilelerle temas etmiştir. Bunların birinde Üsküdar'da III. Mustafa'nın yaptırttığı Ayazma Camii'nin (1758-1761) açılışına fırtına ve kar yağışı sebebiyle padişahın gelemediğini, ayrıca I. Abdülhamid'in de yine ne zaman niyet etse fırtına yüzünden bir türlü buraya ulaşamadığını, nihayet 7 Şevval 1199/13 Ağustos 1785 Cuma günü Üsküdar yakasına geçip Cuma namazını burada kıldığını, ama dönüşünde Şemsipaşa'da iskeleden kayığa binerek Sarayburnu'nda karaya ayak basarken büyük bir fırtına patladığını, ancak padişah ve şehzadelere bir zarar gelmediğini, çıkan kasırganın bütün kayıkları birbirine katıp yıkıcı tesir bıraktığını belirtir.¹¹ Bu fırtınada Sultan Mehmed Cami imamı olup Cuma namazını Beylerbeyi'nde kılan Yekçeşmzâde'nin Üsküdar meydanı önünde sahilde bir yüksekçe yerde kabaran dalgaları seyrederken altında bulunduğu bir ağacın kırılan dalının üzerine düşmesi sonucu hayatını kaybetmiş olduğu bilgisini de eklemiştir. Onu şehid olarak zikreden Abdullah Efendi'nin bu zatı yakından tanıdığı anlaşılmaktadır. Zaman zaman patlayan fırtınanın deniz trafiğini aksatması ile ilgili örnekler arasında, surre alayının geçişi konusunu gösterebiliriz. Surre alayı törenle saraydan uğurlanmış, Bahçekapısı'nda Vezir iskelesinden kayığa binilmiş, fakat Üsküdar'a geçilirken büyük bir fırtınanın patlak vermesi sebebiyle Tophane önünde demirlenmek zorunda kalınmıştır. Alay hava şartları yüzünden üç gün beklemiş, nihayet fırtınanın yatışması üzerine, Üsküdar yakasına geçebilmiştir.¹² Benzeri şekilde 16 Rebiülevvel 1203/ 15 Aralık 1788 Pazartesi günü esen şiddetli lodos sebebiyle Üsküdar ile olan ulaşım üç gün kesilmiştir.¹³ 4 Rebiülevvel 1200/ 5 Ocak 1786 Perşembe günü yoğun kar yağışı ve fırtına, denizde ulaşımı yine engellemiş, acil işi olup karşı yakaya geçmek isteyenler yirmi beş kuruş ödeyerek "*ateş kayığı*" denilen sekiz kürekli bir sandal vasıtasıyla büyük güçle İstanbul tarafına gidebilmişlerdir.¹⁴ 17 Şevval 1200/ 13 Ağustos 1786 Cuma günü saat üçte yağın yağmur sebebiyle oluşan sel, Üsküdar'daki pazarcılarının tezgah ve tablalarını denize dökmüştür. Asıl büyük sel felâketi ise 3 Safer 1204/ 23 Ekim 1789 Perşembe ve ertesi Cuma günü olmuştur. Bütün İstanbul'u etkileyen bu selden Üsküdar yakası da nasibini almıştır. Yazar,

Taylesanizâde'nin bahsettiği III. Ahmed Çeşmesi'nin bugünkü hâli

suların Valide Camii'nin avlusunu deryaya döndürdüğünü, en üst basamağa kadar yükseldiğini yazarken bütün dükkânların harap olduğunu, hamamlardaki kadın ve çocukların mahsur kalıp ancak duvarlar delinmek suretiyle bunların güçlükle çıkarılabildiklerini, mezarlıkların dağılıp kemiklerin selle ortalığa saçıldığını, Ağa hamamı ve Çinili hamamın kemik, tahta parçaları ve taşlarla dolduğunu belirtir. Sel felaketi Üsküdar ve Boğaz'daki yalıları, bahçe ve bostanları, kayıkhaneleri birbirine katmış, hatta Çengelköy'de bir değirmen dolabı beygirini büyük bir çınar ağacının tepesindeki dallardan birine takılı halde bırakmıştır.¹⁵ Özellikle Çengelköy'de 60 kadar kadın ve çocuk sele kapılıp hayatını kaybetmiştir.

Abdullah Efendi Üsküdar'da çıkan yangınları da titizlikle kaydetmiştir. Bunlar içerisinde en büyükleri 26 Şevval 1199/ 1 Eylül 1785'de Öküz limanından Şemsipaşa'ya kadar etkili olan ve sahildeki yedi yalıyı kül eden yangının yanı sıra 25 Zilhicce 1199/ 29 Ekim 1785'de Üsküdar Toptaşı'nda gece saat yedide bir fırıncıda başlayan ve kol kol olup altı saat sürerek 200 kadar hane, han, dükkânı yakan yangın¹⁶ ve 3 Cemaziyelahir 1201/ 23 Mart 1787 Cuma gecesi saat beşte Tabutçular sokağında çıkan 40-50 haneyi, bu arada da Saçlı Hüseyin Efendi Tekkesi'ni yakan yangın¹⁷ sayılabilir. Bunların ilkinde, iki saat içerisinde eski şeyhülislam Arapzâde Ahmed Ata Efendi yalısıyla Öküz limanında Giritli Ahmed Efendi/Ahmed Resmi Efendi yalısı arasındaki büyük konaklar tamamen yanmış, bunlardan fırlayan çiviler, metal parçaları Üsküdar'ın iç mahallelerine kadar saçılmıştı.

3. Abdullah Efendi'nin Üsküdar ile ilgili verdiği bu bilgiler dışında özellikle imar faaliyetleri, birtakım beledi işleri de eserine kaydettiği görülür. Bunlar içerisinde en önemlisi Üsküdar meydanının düzenleme işidir. 1200 yılı Zilhicce ayının başlarında (25 Eylül 1786) önce Üsküdar İskelebaşı'ndaki III. Ahmed'in yaptırttığı meşhur çeşmenin tamiri için emir verilmiş ve harap olan kısımları yenilenmiştir. Bu vesile ile çeşmenin etrafında meydan açılmış, çeşmeyi çevreleyen kasa dükkânı, mezbaha ile iskele cihetindeki kayıkçı barınakları yıktırılmıştır. Ardından yine İskelebaşı'ndaki bir kömür mahzeni ile bir Bektaşî tekkesi ve mahzenleri yanında cami civarındaki berber dükkânı da ortadan kaldırılmış ve buradaki büyük bir dut ağacı da kesilmiştir. Böylece cami, çeşme ve iskele üçgeninde yeni ve büyük bir meydan açılmıştı.¹⁸ Muhtemelen bu şekilde bugünkü Üsküdar iskele meydanı ilk defa oluşturulmuş oluyordu. Abdullah Efendi'nin sözünü ettiği bir diğer imar hareketi, Üsküdar Doğancılar meydanındaki gümrükçü Numan Bey'in yaptırttığı cami ve mektebin yıkılıp yeniden daha büyük şekilde inşasıdır.¹⁹

4. Üsküdar'ın asayiş ile ilgili temel problemleri ise bir geçit yeri olması dolayısıyla dışarıdan gelen çeşitli gurupların burada ikametleri ve karışıklık çıkarmaları teşkil eder. Herhangi bir sebeple merkeze çağrılan veya bir başka yere tayin edilen paşaların kalabalık maiyetle gelişleri ve burada ikametleri beraberinde pek çok meseleyi de getiriyordu. Fakat asıl Üsküdar halkı için sıkıntı yaratan hadiseleri buradaki kalyoncu neferlerinin hareketleri oluştururdu. Donanmayla gelen kalyoncu askerlerine İstanbul'a çıkma izni verilmesi, şehirde genel karışıklıklara yol açmıştı. Bunların bazıları Üsküdar'a gelerek halkı taciz etmiş, bir kısmı hamamları basarak kadınları kaçırmış, hatta esnaf ve bakkaldan bedava yiyecek alarak mallarını yağmalamışlardı. Abdullah Efendi doğrudan şahit olduğu bu olaylar karşısında bir tedbir alınmadığından yakınarak, yine de sefere çıkacak olan donanmanın başarısı için duada bulunmayı eksik etmemiştir.²⁰ 1201 safer ayında (Aralık 1786) da İstanbul'a gelen donanmadan çıkan kalyonculardan bazıları Üsküdar'a geçerek yeniden türlü olaylara sebep oldular. Bunlar içki içip fahişelerle yatıp kalkıp sokaklarda ellerinde silahlarla dolaşmaya başlamışlar, ahaliye sataşmışlar ve bunun sonucu Yeniçeşme önünde asayişi sağlamakla görevli hasekiler halkın da desteğini alarak onları engellemeye çalışmışlar, çıkan arbedede bunlardan dördü ağır şekilde yaralanmış, bunun üzerine Sadrazam Yusuf Paşa Üsküdar'da bir yeniçeri ve kalyoncu karakolu ihdas etmiştir.²¹ Daha sonra kaptan paşanın bir olay dolayısıyla Üsküdar yakasına geçişinin ardından buradaki Üsküdar'ın asayişiyse görevli bostancılar ustası ve kadıyla olan anlaşmazlıkları vuku bulunca, Balaban iskelesinde Dereağzında olan kalyoncu odalarındaki ve hanlardaki bekâr kalyoncuların tamamı Üsküdar'dan çıkarılıp Tersane'ye götürülmüşlerdir.²²

Abdullah Efendi ayrıca Üsküdar'da yapılan bazı törenleri, padişahın buradaki gezilerini, elçi karşılamalarını da kaydetmiştir. I. Abdülhamid'in Ayazma Camii'ni ziyaret etmesi yanında yine 26 Şevval 1200/ 22 Ağustos 1786'da Üsküdar'a geçip Çamlıca'ya bir gezi yapması, Beylerbeyi iskelesinden arabalara binerek yanında

Kalyoncular
(*Osmanlı Gemileri*,
s. 279)

şehzadeler olduğu halde Çamlıca'ya çıkışı anlatılır.²³ Yeni III. Selim'in de asayiş için Üsküdar'a geçtiğini nakleden Abdullah Efendi, padişahın tebdil-i kıyafet ile Kızkulesi'ni ziyaret ettiğini, muhafızını yerinde bulamayınca derhal getirtip cezalandırdığını da belirtir.²⁴ Bu arada Üsküdar'da vuku bulan bazı acaip olaylara da temas eder.

Bunlardan birinde Üsküdar sakinlerinden Beygirci Yakub Beşe'nin hikâyesini anlatır. Bu zat bir gün mezarlık yakınından geçerken bir bebek ağlaması duyar. Hemen mezarlığa girerek bebeği bulur. Bebek henüz iki günlük olup henüz göbek bağı bile kesilmemiş bir oğlandır. Yakub Beşe bebeği alarak mahkemeye müracaat eder ve kendisine evlatlık verilmesini ister, adını da Yakub koyar. Abdullah Efendi bu hadiseyi Allah'ın ibret alınacak bir hikmeti olarak açıklar.²⁵ İkinci garip olay ise Üsküdar semalarında görülen alışılmadık kıvılcıktır. Bu olağan dışı hava durumu yazarı çok heyecanlandırmış, hatta tulumbacılar yangın çıktığı gerekçesiyle Üsküdar yakasına geçmişlerdir.²⁶ Son olarak III. Selim'in Sarayburnu'da Topkapı mahallinde olan eski topları tamir ettirip denize doğru yönelterek denemek istemesi ile ilgili haberinde de, dikkat çekici bir olay kaydeder. Buna göre top atılacağı için Üsküdar yakasına işleyen kayıkların seferleri durdurulmuş, padişah bazı topların ayarını bizzat kendisi yapmış, atışları izlemek üzere Üsküdar tarafında Ayazma iskelesi etrafındaki yüksek yerlere çoluk çocuk halk dolmuş, o sırada atılan toplardan birinin güllesi Ayazma iskelesi yakınlarındaki Galata kadısı Nefeszâde'nin yalısı önündeki yükseklikte bulunan ceviz ağacının altına çarpmış, oradan sıçrayarak dalını kırmış, ardından da Beylikçi Abdullah Efendi'nin yalısı önüne gömülmüştür. Bu duruma herkes şaşırılmış, hatta bu gülleyi hasekiler alıp padişaha göstermişlerdir.²⁷

Bütün bu olayların mahiyetinden de anlaşılacağı üzere Taylesanizade Abdullah Efendi, Üsküdar'ın tarihini yakından ilgilendiren son derece ilginç ve başka kaynaklarda yer almayan bilgileri eserine dercetmiştir. Onun yazdıkları, Üsküdar'ın XVIII. yüzyılın son çeyreğinin bu dört yıllık kısa dilimindeki durumu ve fiziki gelişimi hakkında bugüne uzanan çizgide önemli ipuçları sağlamaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 F.M. Emecen, "Tarih-i Lebiba'ya Dair", *Tarih Dergisi*, XXXIII (1982), 237-257; a.mlf, "Abdullah Lebiba", *DİA*, İstanbul 1988, I, 113-114; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)* (haz. F. M. Emecen), İstanbul 2003.
- 2 bk. *İstanbul'un Uzun Dört Yılı*, s. 7-8.
- 3 Görev yerleri ile ilgili geniş bilgi ve tesbitler için bk. F.M. Emecen "Tarih-i Lebiba'ya Dair", s. 238-243.
- 4 Zâkir Şükrü Efendi, *Mecmu'a-i Takaya* (nşr. M. S. Tayşi), Freiburg 1980, s. 34.
- 5 Söz konusu ayak izleri rivayete göre Hz. Peygamber'in ticaret için gittiği Şam'da Bursa adlı yerde inerken ilk ayağını bastığı taşın üzerinde bulunmakta idi. Buna Şam halkı çok önem vermekte ve saklamaktaydı. Şam Valisi Azmzade Mehmed Paşa ayak izlerinin bulunduğu yerden gizlice getirtip sarayında ziyarete açmış; onun ölümü üzerine bunu sarayda gören memurlar durumu I. Abdülhamid'e haber vermişler, o da derhal İstanbul'a getirtilmesini istemiştir (*İstanbul'un Uzun Dört Yılı*, orijinal metin kısmı, s. 57-59). I. Abdülhamid bu ayak izlerini Bahçekapısı'ndaki türbesine koydurmuş, getiren şeyhe de Samatya'da Kadem-i Şerif Dergâhı yapılmıştır (F.Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden bir Padişahın Portresi Sultan I.Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 74).

- 6 Metin, s. 60-61 ve 78-79.
- 7 Metin, s. 150-151. Olay 1786 Mayıs'ında vuku buldu.
- 8 Metin, s. 167.
- 9 Metin, s. 120.
- 10 Metin, s. 119'da Azerbaycan elçisinin gelişi olayı. Keza, s. 69'da Buhara elçisi.
- 11 Metin, s. 87.
- 12 Metin, s. 69. Burada Surre Emine Pankuduz oğlunun mutad harici 5 Receb 1198 günü harekete geçtiğini, halbuki bunun ayın 12'sinde olması gerektiğini belirten yazar, fırtına dolayısıyla gecikmeyi, bu uygunsuz duruma bir cevap olarak yorumlar. Surre alayları Üsküdar'dan ancak ayın 17'sinde hareket edebilmiştir.
- 13 Metin, s. 326.
- 14 Metin, s. 121
- 15 "Tufan-ı salis" de denilen bu büyük sel hakkında en ayrıntılı bilgiyi Abdullah Efendi verir, dönemin diğer kaynakları olayı kısaca anlatırlar, bk. Metin, s. 422-423.
- 16 Metin, s. 106
- 17 Metin, s. 193.
- 18 Metin, s. 169.
- 19 Metin, s. 115.
- 20 Metin, s. 145.
- 21 Metin, s. 181
- 22 Metin, s. 334.
- 23 Metin, s. 163.
- 24 Metin, s. 399.
- 25 Metin, s. 160.
- 26 Metin s. 191. 4 Cemaziyelevvel 1201 Perşembe gecesi saat yedi buçukta görülen bu olayı "Alâim-i Üsküdar" başlığıyla anlatır.
- 27 Metin, s. 386.